

Epigrafik og palæografi

Skriftens udvikling

Græsk

Det græske alfabets enkelte tegn varierede i form og værdi fra by til by. Alt efter, hvad bogstaverne **X** og **Ψ** betegner (hhv. /ks/, /k^h/ og /k^h/, /ps/), deles de i "røde" og "blå" alfabeter. Og de "blå" underdeles i "mørkeblå", der har alle de klassiske bogstaver, og "lyseblå", der ikke har **Ξ** og **Ψ**. 1) "Røde" alfabeter bruges på det sydlige Peloponnes, mod nord, på Euboia, på Rhodos og i Syditalien, 2) "lyseblå" i Attika og på de nordlige Kyklader, og 3) "mørkeblå" i Lilleasien og på det nordlige Peloponnes (f.eks. Korinth, hvor de enkelte tegns former avviger stærkt). Uden for disse står 4) de "grønne" alfabeter, der ikke har tegn for /p^h/, /k^h/, /ps/, /ks/ og derfor falder uden for nummeret; de findes på Kreta, Melos og Thera. På Cypren anvendes endnu i klassisk tid en stavelsesskrift, der er avledt af Linear B.

Athen benytter altså et "lyseblå" alfabet, men i løbet af klassisk tid vinder den "mørkeblå" milesiske skrift frem, og den bliver vedtaget officielt i 403/2 under Eukleides. Hvor den ældre, "epikoriske" (dvs. lokale) skrift ikke har særlige tegn for /e:/ og /o:/, der derfor skrives med **E** og **O** (idet **H** er en *h*-lyd), så har det milesiske alfabet både **H** og **Ω**. Det sekundære (lukkede) /e:/, /o:/ (> /i:/, /u:/) bliver i den ældre skrift normalt skrevet **E**, **O**, men efterhånden vinder **EI**, **OY** frem. Den milesiske skrift bliver i løbet af det 4. årh. f.Kr. standardalfabet overalt i den græske verden.

De ældste indskrifter blev fortrinsvis skrevet βουστροφηδόν, dvs. skiftevis fra højre mod venstre og fra venstre mod højre, undertiden med to-tre prikker mellem ord. I de klassiske attiske indskrifter skrives der ud i ét og στοιχηδόν, dvs. alle bogstaver får lige meget plads og står umiddelbart over hverandre linje efter linje. Athen har indtil omkr. 450 f.Kr. trestregssigmaet, men indfører herefter firestregssigmaet, der i det 3. årh. f.Kr. bliver lukket (samtidig med at andre bogstaver bliver mere firkantede). **Ξ** mister i det 4. årh. f.Kr. sin tværstreg.

I hellenistisk tid og i kejsertiden fandtes tre skrifttyper side om side:

1. En regelmæssig monumentalskrift, der fortsatte den klassiske tids bogstavformer, eventuelt med kunstfærdige vedhæng i bogstavernes ender (ἀχρημόνεες), og som var almindelig i indskrifterne.
2. En tydelig, men mere flydende håndskrift, der blev brugt til litterære tekster. Den har typisk mere runde former, f.eks. **Ϸ** **ω** (= Σ Ω).
3. En flydende kursivskrift, der blev brugt til private breve og notater. Den er kendetegnet ved mindre omhu og talrige ligaturer.

I overleveringen af tekster i den gamle majuskelskrift udgør ligheden mellem visse bogstaver en fejlkilde, således **λ Δ Λ** (α δ λ), **Γ Π** (γ ι τ), **Θ Ο Ο** (ε θ ο σ), **Η Ν** (η ν).

I byzantinsk tid indføres der en ny bogskrift, de såkaldte minuskler, der overtager mange træk fra kursivskriften. Samtidig indføres der mellemrum mellem ordene og obligatoriske diakritika (spiritus og accenter). Det er den skrift, der kommer til at danne grundlag for de former, som de græske alfabet får i bogtrykningen. Minuskelskriften rummer særlige fejlkilder: **υ ο** (β υ), **κ κ** (η κ), **μ υ** (μ υ). Hertil kommer en række mere eller mindre gennemskuelige sammenskrivninger og forkortelser.

Latin

Den latinske skrift er i første omgang avledt af et græsk "rødt" alfabet (med **X** = /ks/), men en vis indflydelse fra det etruskiske alfabet må samtidig have gjort sig gældende: **C**, der svarer til det græske gamma, er kommet til at betegne såvel /k/ som /g/, og for den stemte lyd dannes derfor fra det 3. årh. f.Kr. varianten **G**. Da græsk ikke har et /ff/, lader latin denne lyd betegne af **F**, der i græsk er en /w/-lyd. Det latinske /w/ må i stedet gengives med **V**; det er først i det 16. årh., man begynder at skelne mellem **I**, **U** og **J**, **V** ("raminske bogstaver").

De lange vokaler bliver undertiden angivet med en *apex* (et akutlignende tegn over vokalen). Et langt /i:/ bliver i indskrifterne ofte skrevet med et højere *i* end ellers. Det er, i modsætning til klassisk græsk praksis, almindeligt at sætte en prik eller lignende mellem de enkelte ord, selv om det ikke er tvungent.

Skriveretningen er i de ældste indskrifter snart fra højre mod venstre, snart βουστροφηδόν, men til sidst slår skrivning fra venstre mod højre igennem. I de klassiske indskrifter bruges normalt den såkaldte *scriptura monumental*, der i formen er identisk med kapitælerne i vor tids trykskrift ("antiqua"). *Scriptura actuari*, der egentlig blev malet med pensel, således i de pompejanske valgopråb, er mere langstrakt og flydende. Den latinske kursivskrift bliver benyttet på skrivetavlerne til og i de pompejanske graffiti.

Litterære tekster bliver i oldtiden skrevet i *capitalis rustica*, en kapitælskrift med runde strøg. Der udvikles også en kalligrafisk version, den såkaldte *capitalis quadrata*, der ligger tæt op ad monumentalskriften, og som i senantikken og den tidlige middelalder især bruges til udgaver af episke digtere (derfor kaldes den også *litterae Vergilianae*). Kapitælskriften åbner for visse fejlkilder i overleveringen: **C D C O Q** (c d g o q), **F F** (e f), **I I T** (i l t), **N M** (a m).

I det 3.-4. årh. e.Kr. bliver den mere runde *scriptura uncialis* populær. Den er dannet på baggrund af den klassiske kursivskrift. På baggrund af den yngre minuskelskursiv dannes de såkaldte halvuncialer. Disse skrifter er gængse i

senantikken og den tidlige middelalder, men opdeles i en række lokale varianter, f.eks. vestgotisk, insular (dvs. irsk), italisk og merovingisk. Uncialerne har disse fejkilder: **au** (a u), **bh** (b h), **ceƿ** (c e t), **cl d** (cl d), **in m** (in m).

Under Karl den Store indføres der en enhedsskrift, de såkaldte karolingiske minuskler. Den udvikler sig i det 12. århundrede til de gotiske bogstaver, der er kendetegnet ved sine mange knæk. I det 15. århundrede griber humanisterne tilbage til det karolingiske ideal og skaber en humanistisk skrift, der bliver spredt sammen med renæssancen, og som danner grundlag for den såkaldte Antiqua, trykskriften i Sydeuropa og generelt for latinsksprogede tekster.

Tekstkritiske tegn

[]	bortfalden eller ulæselig tekst; hvis bogstavantallet er kendt, angives det med punkter (f.eks. [...]) eller tal (f.eks. [-- 11 --])
()	udgiverens opløsning av en forkortelse
< >	udgiverens supplerings av tegn, som skriveren åbenbart er kommet til at glemme
{ }	udgiverens strygning av tegn, som skriveren er kommet til at skrive for meget
[[]]	tegn, som er blevet slettet i indskriften (rasur)
---	lakune av ukendt omfang
.	en prik under et tegn angiver, at læsningen er usikker
vvv	et ubeskreven rum av (f.eks.) tre bogstavers omfang
vacat	ubeskreven linje
	linjeskift
	hver femte linjes begyndelse

Litteratur

Skriftens udvikling

- Almar, K. P.: *Inscriptiones Latinae. Eine illustrierte Einführung in die lateinische Epigraphik*. Odense 1990
- Barbour, R.: *Greek Literary Hands*. Oxford 1981.
- Bischoff, B.: *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. Berlin 1979.
- Cavallo, G. & H. Maehler: *Greek Bookhands of the Early Byzantine Period, AD 300-800*. London 1987.
- Easterling, P., & C. Handley (eds.): *Greek scripts. An illustrated introduction*. London 2001.
- Groningen, B.A. van: *Short Manual of Greek Palaeography*. Leyden 1963.
- Jeffery, L. H.: *The Local Scripts of Archaic Greece*. Oxford 21990
- Bischoff, B.: *Latin Palaeography: Antiquity and the Middle Ages*, Cambridge University Press 1989.
- Thompson, E.M.: *An Introduction to Greek and Latin Palaeography*. Clarendon Press 1912.
- Walser, G.: *Römische Inschrift-Kunst*. Wiesbaden 1988.
- Wilson, N.G.: *Medieval Greek Bookhands*. Cambridge, MA 1972.

Indføringer i epigrafik

- Bérard, F.; Feissel, D.; Petitmengin, P. i.a.: *Guide de l'épigraphiste. Bibliographie choisie des épigraphies antiques et médiévales*. Paris 2000 (syvende supplement 2006-7)
- Bodel, J. (ed.): *Epigraphic Evidence. Ancient History from Inscriptions*. London, New York 2001
- Corbier, P.: *L'épigraphie latine*. Paris 1998
- Guarducci, M.: *Epigrafia greca*. I-IV. Roma 1967-78
- Keppie, L.: *Understanding Roman Inscriptions*. London 1991
- Pfohl, G.: *Das Studium der griechischen Epigraphik. Eine Einführung*. Darmstadt 1977
- Schmidt, M. G.: *Einführung in die lateinische Epigraphik*. Darmstadt 2004
- Schumacher, L.: *Römische Inschriften*. Stuttgart 1988
- Woodhead, A. G.: *The Study of Greek Inscriptions*. Cambridge 21981

Elektroniske samlinger

- Packard Humanities Institute: *PHI Documentary CD #7 = epigraphy.packhum.org* (græsk)
- Epigraphische Datenbank Heidelberg: www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adwledh (latin)
- Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby: <http://www.manfredclauss.de> (latin)